

ARAPÇA KAYNAKLARA GÖRE SULTAN ALP ARSLAN'IN ÖLÜMÜ VE DEFNEDİLDİĞİ YER*

Abdülkerim ÖZAYDIN**

Öz

Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun (1040-1157) ikinci hükümdarı olan Alp Arslan (1063-1072) Bizans imparatoru Romanos Diogenes karşısında kazandığı, Türk, İslâm ve Dünya tarihinde bir dönüm noktası teşkil eden Malazgirt Zaferi'yle Anadolu kapılarını Türklere açmış, Anadolu'nun tedricen Türkleşmesi ve İslâmlaşmasını sağlamıştır. Alp Arslan şahsiyeti, samimi dindarlığı, kazandığı zaferler, başta Nizamiye Medreseleri olmak üzere ilim ve kültür hayatına katkıları, ülkede sağladığı siyasî istikrar, huzur ve iktisadî gelişmeyle Selçuklu tarihinde haklı bir şörete kavuşmuştur. Başta Türk bilim adamları olmak üzere araştırmacıların Sultan Alp Arslan'ın ölümü ve defnedildiği yer konusundaki çalışmalarına katkıda bulunmak amacıyla İbnü'l-Kalânîsî'den (ö. 555/1160) İbn Tağriberdî'ye (ö. 874/1470) kadar Arapça kaynaklardaki bilgileri kronolojik sıra dahilinde Türkçe'ye tercüme etme ihtiyacı hissettik.

Anahtar Kelimeler: Selçuklular, Alp Arslan, İbnü'l-Kalânîsî, Azîmî, İbnü'l-Cevzî, Hüseyinî, İbnü'l-Esîr, Bündârî, Sibî İbnü'l-Cevzî, İbnü'l-Adîm, İbnü'l-İbrî, Nüveyrî, Safedî, İbn Haldûn, İbn Tağriberdî.

Abstract

THE ASSASSINATION OF SULTAN ALP ARSLAN AND HIS GRAVE IN THE LIGHT OF ARABIC SOURCES

Alp Arslan (1063-1072), who is the second ruler of the Great Seljuk Empire (1040-1157), opened the doors of Anatolia to the Turks and facilitated the progressive Turkization and Islamization of Anatolia by the victory at Malazgirt in eastern Turkey. This victory against Byzantine emperor, Romanos Diogenes, was a turning point in the history of the Turks, Islam and the world in general. Alp Arslan gained a reputation in Seljuk history with his personality, victories, and contributions to scholarly and cultural life. He was especially known for the establishment of the Madrasas of Nizamiyah and his building of political stability, peace and economic growth. There is not much information about the death of Alp Arslan (465/1072) and the location of his grave. In the course of this study we shall translate the records in the Arabic sources chronologically from Ibn al-Qalânîsî (d. 555/1160) to Ibn Taghribardî (d. 874/1470) for the purpose of contributing to the studies of the scholars who conduct research in this field, especially Turkish academics.

Keywords: Saljuks, Alp Arslan, Ibn al-Qalânîsî, Azîmî, Ibn al-Jawzî, Husaynî, Ibn al-Athîr, Bundârî, Sibî Ibn al-Jawzî, Ibn al-Adîm, Ibn al-Ibrî, Nuwayrî, Safadî, Ibn Khaldun, Ibn Taghribardî.

* Bu makale, TİKA (Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı) tarafından 5-6 Mayıs 2014 tarihleri arasında Ankara'da düzenlenen "Sultan Alp Arslan ve Merv" başlıklı çalıştayda tebliğ olarak sunulmuştur.

** Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü; ozaydina@istanbul.edu.tr.

İslâm tarihçileri arasında Sultan Alp Arslan'ın vefatı hakkında bilgi veren en eski kaynak İbnü'l-Kalânisi'nin (ö. 555/1160) *Târîhu Dımaşk (Zeylû Târîhi Dımaşk)* adlı eseridir. Bu eserde onun ölümü “Âdil Sultan Alp Arslan'ın 465 (1072) yılında Ceyhun kıyısındaki bir kalede zâhid ve sûfi kılığındaki bir batınî tarafından şehid edildiği haberi geldi.” şeklinde kaydedilmektedir¹. Defnedildiği yer hakkında ise bilgi verilmemektedir.

Azîmî (ö. 556/1160-61) de Âdil Sultan Alp Arslan'ın 465 (1072) yılında Ceyhun nehri kıyısında öldürüldüğünü kaydetmekte, defnedildiği yer hakkında bilgi vermemektedir².

İbnü'l-Ezrak el-Fârikî (ö. 577/1181), Sultan Alp Arslan'ın 465 (1072), 466 (1073) veya 467 (1074) yıllarında öldüğüne dair rivayetleri naklettikten sonra birinci rivayetin daha doğru olduğunu ve Alp Arslan'ın İsfahan'da defnedildiğini söylemektedir³.

İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201), “Sultan 465 yılının ilk günlerinde (Eylül-Ekim 1072) 200.000'i aşkın süvariyle yola çıktı. Safer ayında (17 Ekim-14 Kasım) Ceyhun'u geçti. Sultanın askerleri Yûsuf el-Hârizmî adlı kale mustahfızını huzura getirdiler (6 Rebiülevvel 465-20 Kasım 1072). Sultan onu yaptığı çirkin işlerden dolayı azarladı. Sonra dört kazığa bağlanmasını emretti. Yûsuf: “Ey muhannes! (korkak, kadın kılıklı). Benim gibi biri böyle mi öldürülür!” dedi. Sultan öfkelenip: “Serbest bırakın şunu!” dedi. Ok ve yayını eline alıp bir ok attı, fakat isabet ettiremedi. O sırada sultan tahtında oturuyordu. Sonra ayağa kalkıp tahtından indi ancak ayağı sürçüp yüzüstü düştü. Yûsuf yanında taşıdığı hançerle sultanı böğründen yaraladı. Askerler yetişip Yûsuf'u öldürdüler. Sultanın yarası ağırdı. Hemen Ceyhun'a geri döndü. 10 Rebiülevvel 465 (24 Kasım 1072) Cumartesi günü öldü. Merv'e gittiler ve Sultan Alp Arslan'ı babasının yanına defnettiler.”⁴ şeklindeki ifadeleriyle Alp Arslan'ın ölümünden tafsilatlı olarak bahsetmektedir.

Sadreddin Ali b. Nâsır el-Hüseynî (ö. 590/1194'ten sonra) *Zübdetü't-tevârih (Ahbârü'd-devleti's-Selcûkiyye)* adlı eserinde Alp Arslan'ın ölümüyle ilgili şu ifadeler yer verir: “Sultan 465 yılı başında (Eylül 1072) Semerkant istikametinde

¹ İbnü'l-Kalânisi, *Târîhu Dımaşk*, nşr. Süheyl Zekkâr, Dımaşk 1403/1983, s. 169-170.

² Azîmî, *Târîhu'l-Azîmî*, nşr. ve trc. Ali Sevim, Ankara 1988, s. 16.

³ İbnü'l-Ezrak, *Târîhu'l-Fârikî*, nşr. Bedevî Abdullatîf Avad, Beyrut 1974, s. 197.

⁴ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî tarihî'l-mülûk ve'l-ümem*, VIII, Haydarâbâd/Dekken 1359, 276-279.

sefere çıktı ve Ceyhun nehri üzerinde tesis ettiği köprüyü geçti. Hizmeti ve maiyetindekilerle gulamlar hariç yanında 100.000 süvari vardı. (Karahanlı hükümdarı) Şemsü'l-mülûk üzerine yürüyordu. Askerleri Yûsuf el-Hârizmî adlı bir kale mustahfızını huzura getirdiler. Sultan irtikâb ettiği suçlar yüzünden onu öldürmek istedi. Dört kazık çakılıp el ve ayaklarının bağlanmasını emretti. Yûsuf: “Ey muhannes! İnsan böyle mi öldürülür!” dedi. Sultan bu söze öfkelenildi. Ok ve yayını alıp kendisini tutan iki muhafıza onu serbest bırakmalarını emretti. Ona bir ok attı fakat isabet ettiremedi. Sultan bu sırada divan üzerinde oturmaktaydı. Ayağa kalkıp aşağı indiği sırada ayağı sürçtü ve yüzüstü düştü. Yûsuf sultana yaklaşıp hançerle böğründen yaraladı. Sadüddevele Gevherâyin de orada duruyordu. Onu da birkaç yerinden yaraladı... Ermeni asıllı ferraş Yûsuf'a yetişip gürzle kafasına vurdu ve onu öldürdü. Türkler koşuşup Yûsuf'u kılıçlarıyla parçaladılar. Sultan bu hadiseden sonra üç gün yaşadı ve 465 yılı Rebiülevvel'in son günü (14 Aralık 1072) vefat etti. Merv'de amcası ve babasının yanına defnedildi.”⁵

Alp Arslan'ın ölümüyle ilgili geniş bilgi veren tarihçilerden biri olan İbnü'l-Esîr (ö. 630/1233) konuyla ilgili şu ifadeleri kaydetmektedir: “Sultan Muhammed Alp Arslan 465 yılı başında (Eylül-Ekim 1072) Mâverâünnehir hâkimi Şemsülmülk Tekin üzerine sefere çıktı. Ceyhun nehri üzerine köprü kurup 20 küsur günde geçti. Askerlerinin sayısı 200.000 süvariden fazlaydı. Askerleri Yûsuf el-Hârizmî adlı bir kale mustahfızını huzura getirdiler. Yûsuf 6 Rebiülevvel (20 Kasım 1072) tarihinde iki gulam tarafından sultanın tahtının yakınına götürüldü. Sultan dört kazık çakılıp, el ve ayaklarının onlara bağlanmasını emretti. Bunu duyan Yûsuf: “Ey muhannes! Benim gibi biri böyle mi öldürülür!” dedi. Bunun üzerine Sultan öfkelenildi ve ok ve yayını alıp iki gulama: ‘Bırakın şunu!’ dedi. Onlar da salıverdiler. Sultan ona bir ok attı. Fakat isabet ettiremedi. Halbuki attığı ok hedefini şaşmazdı. Yûsuf hemen divanda oturmakta olan sultana saldırdı. Yûsuf'un kendi üzerine geldiğini gören Sultan divandan aşağı indi. Fakat ayağı sürçüp yüz üstü düştü. Yûsuf ona saldırıp yanında bulunan hançeriyle sultanı böğründen yaraladı. Sadüddevele Gevherâyin sultanın yanında ayakta duruyordu. Yûsuf onu da birkaç yerinden yaraladı. Sultan düştüğü yerden kalktı ve başka bir çadıra girdi. Ferraşlardan biri gürzle başına vurup Yûsuf'u öldürdü. Türkler de onu parça parça ettiler. Sultan 10 Rebiülevvel (24 Kasım 1072) günü vefat etti. Cenazesi Merv'e götürülüp babasının yanına defnedildi.”⁶

⁵ Hüseyinî, *Ahbârü'd-devleti's-Selcûkiyye*, nşr. Muhammed İkbâl, Beyrut 1404/1984, s. 53-55.

⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, nşr. Tornberg, X, Beyrut 1399/1969, 73-74.

Bündârî (ö. 643/1245) ise olayı şu ifadelerle anlatır: “*Sultan Alp Arslan 465 yılı başlarında (Eylül-Ekim 1072) Türkistan’a yöneldi. Alp Arslan bir hükümdarın sahip olması gereken her şeye sahip olmuştu. Ordusunun sayısı 200.000’i aşmıştı. Ceyhun nehri üzerine bir köprü kurdu. Askerler bu köprüden bir ayda geçtiler. Sultan Alp Arslan (daha önce Selçuklu topraklarına saldıran Karahanlı hükümdarı) Şemsülmülk Tekin’in üzerine sefere çıktı (metinde Şemsülmülk Alp Arslan üzerine yürüdü deniliyorsa da bu bir istinsah hatası olmalıdır). 6 Rebiülevvel (20 Kasım 1072) tarihinde askerler Yûsuf el-Hârizmî adlı kale muhafızını sultanın huzuruna getirdiler. Yûsuf ayağı bağlı olarak yürüyordu. Fakat hiç kimse onun bir hile planladığından haberdar değildi. İki gulam Yûsuf’un kollarından tutmuşlardı. Alp Arslan dört kazık çakılıp el ve ayaklarının bağlanmasını ve derhal öldürülmesini emretti. Bunun üzerine Yûsuf: “Benim gibi biri böyle öldürülür ve böyle bir müsleye (el, ayak, burun, kulak vb. uzuvların kesilmesi) maruz bırakılır mı?” dedi. Bu söze çok kızan sultan ok ve yayını eline alıp işin sonunu düşünmeden ihtiyatsızca hareket ederek gulamlara onun iplerinin çözülmesini ve serbest bırakılmasını emretti. Bir ok attı fakat isabet ettiremedi. Sultan bir taht üzerinde oturuyordu. Hemen sıçrayıp tahttan indi, fakat ayağı sürçüp yüz üstü düştü. Yûsuf ansızın ona yaklaşıp hançerle böğründen yaraladı. Sadiüdevle Gevherâyin de orada ayakta duruyordu. Yûsuf onu da birkaç yerinden yaraladı. Sultan doğruldu ve yaralı vaziyette başka bir çadıra gitti. Yûsuf’a gelince Ermeni asıllı bir ferraş gürz ile tepesine vurarak onu öldürdü. Alp Arslan şehitlik rütbesiyle gönül huzuru içinde Rabbine intikal etti. Merv’de babasının kabri yanında defnedildi.”⁷*

Sıbt İbnü’l-Cevzî’nin (ö. 654/1256) Alp Arslan’ın ölümüyle ilgili verdiği kayıtlar ise şöyledir: “*Sultan Semerkant, Buhara ve Mâverâünnehir hâkimi Şemsülmülk Tekin b. Tangaç (Nasr b. İbrahim 1068-1080) üzerine yürüdü. Sultan Alp Arslan 200.000 süvari ve piyadeden oluşan orduyla Ceyhun üzerine büyük bir köprü yaptırarak 24 günde geçti. Bu hadise Safer ayında (Ekim-Kasım 1072) gerçekleşti. Sultanın öncü birlikleri Bîrûn adlı kaleye uğradılar. Burada Yûsuf el-Hârizmî adlı biri vardı. Onu bir süre muhasara ettikten sonra kaleden indirip iki Türk gulamın refakatinde sultanın huzuruna getirdiler. Sultan onu azarladıkdan sonra çadırının önünde dört kazığa bağlanmasını emretti. Öldürüleceğini anlayan Yûsuf: “Ey muhannes! Benim gibi biri böyle mi öldürülür!” deyince sultan ok ve yayını eline alıp, “Bırakın şunu!” dedi. Attığı ok isabet etmedi. Halbuki ondan önce attığı hiçbir ok hedefinden şaşmamıştı. Yûsuf hemen sultana*

⁷ Bündârî, *Zübdetü’n-nusra ve nuhbetü’l-usra (Târîhu Âli Selcûk)*, Beyrut 1400/1980, s. 47-50.

saldırıp yanında taşıdığı hançeri sultanın böğrüne sapladı ve birkaç yerinden yaraladı. Sultan hemen başka bir çadıra kaldırıldı. Bu arada Ermeni asıllı bir ferraş Yûsuf'a saldırıp onu parçalayarak öldürdü. Sultan yaralı olarak Ceyhun'a döndü ve 10 Rebiülevvel (24 Kasım 1072) Cumartesi günü öldü. Ölümü üç gün gizlendi. Sonra Melikşah tahta geçti. Merv'e gittiler ve Alp Arslan'ın cenazesi babası Çağrı Bey'in yanında defnedildi.”⁸

İbnü'l-Adîm (ö. 660/1262), İbnü'l-Adîm Ebû Gâlib Cemâleddin Abdülvâhid b. Mesûd b. Ebû Mansûr b. Hüseyin el-Kâtib el-Bağdâdî eş-Şeybânî (1140-1201)'den naklen şunları anlatır:

“Sultan Alp Arslan 465 yılı başında (Eylül-Ekim 1072) 200.000 süvari-yi aşkın ordusuyla Ceyhun nehri istikametinde gazaya çıktı. Ordu Safer ayında (Ekim 1072) 20 küsur günde Ceyhun nehrini geçti. Şemsülmülk Tekin b. Tamgaç (Nasr b. İbrahim) (daha önce) onun ülkesine saldırmıştı. Sultanın askerleri Yûsuf el-Hârizmî adlı bir kale mustahfızını huzura çıkardılar ve tahtının yakınına kadar getirdiler. Yûsuf el-Hârizmî iki gulam tarafından tutulmaktaydı. Sultan dört kazık çakılıp el ve ayaklarının bağlanmasını emretti. Bunun üzerine Yûsuf: “Ey muhannes! Benim gibi biri böyle mi öldürülür!” dedi. Sultan bu sözlere çok öfkelenildi. Ok ve yayını alıp onu öldürmeye karar verdi ve iki gulama “Onu serbest bırakın!” dedi. Onlar da salıverdiler. Bir ok attı fakat isabet ettiremedi. Halbuki bundan önce attığı hiçbir ok hedefini şaşmamıştı. Yûsuf tahtında oturmakta olan sultana saldırdı. Sultan ayağa kalkıp tahtından indi. Bu sırada ayağı sürçüp yüz üstü düştü. Yûsuf derhal sultanın üstüne abanıp yanında taşıdığı bıçakla böğründen yaraladı. Ağır yaralı olan sultan çadırına götürüldü. Bu sırada bir ferraş Yûsuf'a yetişip onu bir gürz ile öldürdü. Sultan da vefat etti. Sultan Alp Arslan Merv'de babasının yanında toprağa verildi.”⁹

İbn Hallikân (ö. 681/1282) da bazı küçük farklılıklarla önceki kaynaklarda geçen bilgileri tekrarlar ve şöyle der: “Sultan Türkistan seferine çıktı. Ordusu 200.000 veya daha fazla süvariden oluşuyordu. Ceyhun nehri üzerine bir köprü kurdu. Askerler bir ay zarfında köprüyü geçtiler. Kendisi de Ceyhun'u aynı şekilde geçti. (Ceyhun nehriyle Buhara arasındaki) Fîrebr adlı küçük bir beldede karargâh kurdu. Ceyhun nehri kıyısında bu beldeye ait bir kale vardı. 6 Rebiülevvel 465 (20 Kasım 1072) tarihinde askerler bu kalenin Yûsuf el-Hârizmî adlı mustahfızını yakalayıp huzura getirdiler. Yûsuf büyük bir suç işlemişti. Bu yüzden

⁸ Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân fi târihi'l-a'yân*, nşr. Ali Sevim, Ankara 1968, s. 164-166.

⁹ İbnü'l-Adîm, *Buğyetü'l-Taleb fi Târîhi Haleb*, nşr. Ali Sevim, Ankara 1976, s. 36-37.

bağlı vaziyette sultanın huzuruna götürüldü. Huzura yaklaşınca sultan dört kazık çakılıp el ve ayaklarının bağlanmasını ve işkence edildikten sonra öldürülmesini emretti. Bunun üzerine Yûsuf: “Benim gibi birine böyle müslle yapılır mı!” dedi. Bu sözlere öfkelenen Alp Arslan ok ve yayını alıp onun serbest bırakılmasını emretti. Bir ok attı ancak isabet ettiremedi. Halbuki attığı oklar hedefini şaşmazdı. Alp Arslan tahtında oturuyordu. Aşağı indiği sırada ayağı sürçtü ve yüzüstü düştü. Yûsuf hemen koşarak yanındaki hançerle Alp Arslan’ı böğründen yaraladı. Ermeni asıllı bir ferraş gürz ile kafasına vurup Yûsuf’u öldürdü. Alp Arslan yaralı vaziyette başka bir çadıra götürüldü. 10 Rebiülevvel (24 Kasım 1072) Cumartesi günü öldü. Cenazesi Merv’e götürülüp babası Çağrı Bey (Davud) ve amcası Tuğrul Bey’in kabrinin yanına defnedildi.”¹⁰

Ebü'l-Ferec İbnü'l-İbrî (ö. 685/1286) bu konu hakkında şu bilgileri nakleder: “Sultan Alp Arslan 465 yılı başında (Eylül-Ekim 1072) Mâverâünnehir seferine çıktı. Ceyhun nehri üzerine bir köprü yaptırdı ve ordusu 20 küsur günde nehri geçti. Ordu 200.000’i aşkın süvariden oluşuyordu. Askerleri Yûsuf el-Hârizmî adlı bir kale mustahfızını sultanın huzuruna getirdiler. İki gulam onu sultanın tahtına yaklaştırdı. Alp Arslan onun dört kazığa bağlanmasını emretti. Bunun üzerine Yûsuf: “Ey muhannes! Benim gibi biri böyle mi öldürülür!” diye bağırdı. Sultan ok ve yayını alıp iki gulama “Serbest bırakın şunu!” dedi. Sultan bir ok attı fakat isabet ettiremedi. Bunun üzerine Yûsuf hemen sultana hücum etti. Sultan doğrulup tahtından indi fakat ayağı sürçüp yüzüstü düştü. Yûsuf sultanın üzerine abanıp yanında taşıdığı hançerle sultanı böğründen yaraladı. Sultan ayağa kalktı ve başka bir çadıra götürüldü. Ferraşlardan biri bir gürz ile Yûsuf’un başına vurup onu öldürdü. Sultan yaralanınca oğlu Melikşah’ın tahta çıkarılmasını vasiyet etti.”¹¹

Burada sadece bu kadar bilgiyle yetinen İbnü'l-İbrî Süryânîce umumi tarihinde (*Abu'l-Farac Tarihi*) sultanın birkaç gün sonra aldığı yaranın tesiriyle öldüğünü ve Merv’e götürülerek babası Çağrı Bey’in yanı başına gömüldüğünü kaydeder¹².

İbn Vâsıl’ın (ö. 697/1298) konuyla ilgili verdiği bilgiler şöyledir: “Sultan 465 Safer ayında (Ekim-Kasım 1072) 200.000 savaşıyla Ceyhun’u geçti. As-

¹⁰ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'ÿân*, nşr. İhsan Abbas, V, Beyrut Dâru Sâdır, t.y., 69-71.

¹¹ Ebü'l-Ferec İbnü'l-İbrî, *Tarihü Muhtasari'd-düvel*, nşr. Antuvan Sâlihâni el-Yesû'î, Beyrut 1308/1890→1377/1958→1983), s. 186.

¹² Ebü'l-Ferec İbnü'l-İbrî, *Abu'l-Farac Tarihi*, trc. Ömer Rıza Doğrul, I, Ankara 1987, 325.

kerleri 6 Rebiülevvel'de (20 Kasım 1072) Yûsuf el-Hârizmî adlı birini sultanın huzuruna getirdiler. Yûsuf kale mustahfızı idi. Sultan onu daha önce itaate çağırılmış fakat o reddedip kaleye kapanmıştı. Sultan bir grup askerini onun üzerine sevk etti. Askerler onu bir süre kuşattıktan sonra kaleyi ele geçirdiler. Yûsuf'u yakalayıp sultanın huzuruna getirdiler. Sultan daha önceki tavır ve davranışları yüzünden onu azarlayıp dört kazığa bağlanmasını emretti. Bunun üzerine Yûsuf: "Ey muhannes! Benim gibi biri böyle mi öldürülür!" dedi. Bunun üzerine sultan çok öfkelenildi ve ok ve yayını alıp Yûsuf'u iki kolundan tutan gulamlara "Bırakın şunu!" dedi ve ona bir ok attı. O güne kadar attığı hiçbir ok hedefini şaşmamıştı. Takdir-i ilâhî olmalı ki bu ok isabet etmedi. Sonra bir ok daha attı o da isabet etmedi. Bunun üzerine Yûsuf el-Hârizmî tahtında oturmakta olan sultana süratle saldırdı.

Sultan hemen kalkıp aşağı indiye de ayağı sürçtü ve yüzüstü yere düştü. Yûsuf derhal sultanın üzerine abanıp yanındaki hançeriyle sultanı böğründen yaraladı. Askerler onu yakalayıp öldürdüler. Sultanın yarası ağırdı. Ceyhun'a geri döndü ve 10 Rebiülevvel 465'te (24 Kasım 1072) vefat etti. Yerine oğlu Melikşah geçti. Merv'e gittiler ve babasını orada defnettiler.¹³

Ebü'l-Fidâ (ö. 732/1331) ise İbnü'l-Esîr'in verdiği bilgileri tekrarlamakla birlikte, sultanın 16 Rebiülevvel 465'te (30 Kasım 1072) yaralandığını ve 10 Rebiülahir 465'te (23 Aralık 1072) öldüğünü söylemektedir. Ölümünden sonra sultanın nereye defnedildiği konusunda ise bilgi vermemektedir¹⁴.

Nüveyrî (ö. 733/1333) Alp Arslan'ın ölümünü "Sultan 465'te (1072) Maveraünnehir seferine çıktı. Ceyhun üzerine köprü kurup yirmi küsur günde geçti. Ordusunun sayısı 200.000 süvariye geçiyordu. Yûsuf el-Hârizmî adlı bir kale kumandanı isyan edip bir kaleye kapanmıştı. Sultan bir grup asker gönderip onu bir süre kuşattı. Sonra yakalanıp sultanın huzuruna getirildi. Sultan onun dört kazığa bağlanmasını emretti. Yûsuf: "Ey muhannes! Benim gibi biri böyle mi öldürülür!" dedi. Sultan üç ok attı fakat isabet ettiremedi. Yûsuf sultana saldırıp hançerle böğründen yaraladı. Sultan yaralı vaziyette Ceyhun'a döndü ve 10 Rebiülevvel 465 (24 Kasım 1072) tarihinde öldü. Merv'e götürülüp babasının yanına defnedildi." şeklinde kaydetmektedir¹⁵.

¹³ İbn Vâsıl, *Kitâbü't-Târihi's-Sâlihî*, nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmurî, II, Beyrut 1431/2010, 130-131.

¹⁴ Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar fî ahbâri'l-beşer*, I/4, Beyrut 1960, 97-98.

¹⁵ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fî fünûni'l-edeb*, nşr. Muhammed Fevzi-Muhammed Tâhâ el-Hâcirî, XXVI, Kahire 1405/1985, 318-319.

Zehebî (ö. 748/1348) *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ* adlı eserinde Alp Arslan'ın ölümüyle ilgili olarak şu malumatı nakleder: “465 (1072) yılında sultan ordusuyla Ceyhun'u geçti. Yanında 200.000 süvari vardı. Kale hâkimi Yûsuf el-Hârizmî huzura getirildi. Sultan onun dört kazığa bağlanmasını emretti. Bunun üzerine Yûsuf el-Hârizmî: “Ey muhannes! Benim gibi biri böyle mi öldürülür!” dedi. Sultan bu sözlere çok öfkeleni ve yayını eline alıp “Bırakın şunu!” dedi. Okunu attı ama isabet ettiremedi. Yûsuf hemen sultanın tahtına hücum etti. Sultan ayağa kalkınca yüz üstü düştü. Yûsuf hançeriyle Sultan Alp Arslan'a vurdu. Memlükler Yûsuf'u parçaladılar. Sultan aldığı bu yaradan dolayı vefat etti. Bu olay 465 yılı Cemâziyelahir 'inde (Şubat-Mart 1073) oldu.”¹⁶

Aynı müellif *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm* adlı eserinde ise Sultan Alp Arslan'ın ölümü ve defnedildiği yer hakkında şöyle der:

“Sultan 465 yılı Safer ayında (Ekim-Kasım 1072) 200.000 süvariye aşkın ordusuyla Ceyhun'u geçti. Şemsü'l-Mülk Tekin b. Tamgaç üzerine yürüdü. Askerleri Yûsuf el-Hârizmî adlı bir kale hâkimini sultanın huzuruna getirdiler. İki gulam onu tahtın yanına kadar götürdüler. Sultan dört kazık çakılarak Yûsuf'un el ve ayaklarının bağlanmasını emretti. Bunun üzerine Yûsuf: “Ey muhannes! Benim gibi biri böyle mi öldürülür!” dedi. Bu sözlere çok öfkelenen sultan ok ve yayını alıp gulamlara “Serbest bırakın şunu!” dedi. Sultan bir ok attı. Ancak isabet ettiremedi. Halbuki o güne kadar attığı hiçbir ok hedefini şaşmamıştı. Yûsuf hemen sultanın tahtına yöneldi. Alp Arslan doğrulup tahtından indiği sırada ayağı sürçüp yüzüstü düştü. Yûsuf ona yetişip yanındaki hançeriyle sultanı böğründen yaraladı. Hizmetçilerden biri Yûsuf'u yakaladı ve onu öldürdüler. Sultan ağır yaralıydı. Yolda vefat etti ve Merv'de defnedildi.”¹⁷

İbnü'l-Verdî (ö. 749/1349), sultanın ölümüyle ilgili olarak Sıbt İbnü'l-Cevzî ve Ebü'l-Fidâ'nın verdiği bilgileri tekrarlamakta, ancak naaşının nereye defnedildiği konusunda bilgi vermemektedir¹⁸.

Safedî (ö. 764/1363), Alp Arslan'ın ölümü ve defnini şu sözlerle anlatmaktadır: “Sultan, huzuruna getirilen kale mustahfızı Yûsuf el-Hârizmî'nin dört

¹⁶ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, nşr. Şu'ayb el-Arnaût- Muhammed Nu'aym el-Arkûsî, XVIII, Beyrut 1405/1984, 417.

¹⁷ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, nşr. Ömer Abdüsselam Tedmürî, Beyrut 1414/1994, s. 162-163.

¹⁸ İbnü'l-Verdî, *Tetimmetü'l-Muhtasar fî ahbâri'l-beşer*, nşr. Ahmed Rıf'at el-Bedrâvî, Beyrut 1389/1970, s. 565-566.

kazığa bağlanmasını emretti. Yûsuf: “Ey muhannes! Benim gibi biri böyle mi öldürülür?” dedi. Bunun üzerine Sultan Alp Arslan: “Serbest bırakın şunu!” dedi. Ve yayını alıp üç ok attı. Fakat isabet ettiremedi. Halbuki daha önce attığı hiçbir oku hedefini şaşmamıştı. Yûsuf hemen sultana saldırdı. Sultan tahtı üzerinden kalkıp indiği sırada ayağı sürçtü ve yüzüstü düştü. Yûsuf yanındaki hançeriyle onu yaraladı. Hizmetçilerden biri Yûsuf’u yakalayıp öldürdü. Ağır yaralanan sultan oradan uzaklaştırıldı, fakat vefat etti. Ermeni asıllı bir ferraş Yûsuf’a hücum ederek başına gürz ile vurup öldürdü. Sultanın cenazesi Merv’e götürüldü ve orada yaptırdığı medresesine defnedildi.”¹⁹

Ebü'l-Fida İbn Kesir (ö. 774/1373), İbnü'l-Esîr'deki genel bilgileri tekrar eder. Ancak 106. sayfada sultanın Merv'de defnedildiğini söylerken 107. sayfada Rey'de babasının yanına defnedildiğini kaydeder²⁰.

İbn Haldûn (ö. 808/1406) da önceki tarihçilerin verdiği bilgileri tekrar ederek sultanın Merv'de babasının yanına defnedildiğini söyler²¹.

İbn Tağriberdî (ö. 874/1470) tarafından da aynı bilgiler tekrarlanmakta, fakat sultanın defnedildiği yer hakkında bilgi verilmemektedir²².

Sonuç

Görüldüğü üzere Arapça kaynaklarda Sultan Alp Arslan'ın şehid edildiği yer ve tarih konusunda bir-iki istisna dışında genel olarak ittifak mevcuttur. Merv'de defnedildiği de yine bir-iki istisna dışında genel olarak kabul edilmektedir. Yerli ve yabancı bilim adamları TİKA'nın da desteğiyle Alp Arslan'ın kabrini bulmak için yoğun bir faaliyet içine girmişlerdir. Ayrıca Moğolların 618 (1221) yılında Merv'i istila etmeleri sebebiyle herhangi bir saygısızlığa maruz kalması için sultanın naaşının başka bir yere nakledilip edilmediği hususunda kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlamadık. Konu bu ihtimal de dikkate alınarak araştırılmakta ve -varsa- yeni kabrinin yeri tespiti çalışılmaktadır. Maksudumuz Arapça kaynaklardaki bilgi ve rivayetleri Türkçe'ye tercüme ederek bu sahadaki çalışmalara katkı sağlamaktır.

¹⁹ Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, nşr. Sven Debering, II, Wiesbaden 1981, 308-309.

²⁰ Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, XII, Beyrut 1977, 106-107.

²¹ İbn Haldûn, *Kitâbü'l-İber*, III, Beyrut 1399/1979, 471-472.

²² İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire fi mülûki Mısr ve'l-Kâhire*, V, Kahire 1353/1935, 93.

Kaynakça

- Azîmî, *Târîhu'l-Azîmî*, nşr. ve trc. Ali Sevim, Ankara 1988.
- Bündârî, *Zübdetü'n-nusra ve nuhbetü'l-usra (Târîhu Âli Selcûk)*, Beyrut 1400/1980.
- Ebü'l-Ferec İbnü'l-İbrî, *Târîhu Muhtasari'd-düvel*, nşr. Antuvan Sâlihâni el-Yesû'î, Beyrut 1308/1890→ 1377/1958→ 1983.
- Ebü'l-Ferec İbnü'l-İbrî, *Abu'l-Farac Tarihi*, trc. Ömer Rıza Doğrul, I, Ankara 1987.
- Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar fî ahbâri'l-beşer*, I/4, Beyrut 1960.
- Ebü'l-Fida İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, X, XII, Beyrut 1977.
- Hüseynî, *Ahbârü'd-devleti's-Selcûkıyye*, nşr. Muhammed İkbâl, Beyrut 1404/1984.
- İbn Haldûn, *Kitâbü'l-İber*, III, Beyrut 1399/1979.
- İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, nşr. İhsan Abbas, V, Beyrut Dâru Sâdır, t.y.
- İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire fî mülûki Mısır ve'l-Kâhire*, V, Kahire 1353/1935.
- İbn Vâsıl, *Kitâbü't-Târîhi's-Sâlihî*, nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmurî, C. II, Beyrut 1431/2010.
- İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-Taleb fî Târîhi Haleb*, nşr. Ali Sevim, Ankara 1976.
- İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî târîhi'l-mülûk ve'l-ümem*, VIII, Haydarâbâd/Dekken 1359.
- İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târîh*, nşr. Tornberg, X, Beyrut 1399/1969.
- İbnü'l-Ezrak, *Târîhu'l-Fârikî*, nşr. Bedevî Abdullatîf Avvad, Beyrut 1974.
- İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dımaşk*, nşr. Süheyl Zekkâr, Dımaşk 1403/1983.
- İbnü'l-Verdî, *Tetimmatü'l-Muhtasar fî ahbâri'l-beşer*, nşr. Ahmed Rıf'at el-Bedrâvî, I, Beyrut 1389/1970.
- Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fî fînûni'l-edeb*, nşr. Muhammed Fevzi-Muhammed Tâhâ el-Hâcirî, XXVI, Kahire 1405/1985.
- Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, nşr. Sven Debering, II, Wiesbaden 1981.
- Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân fî târîhi'l-a'yân*, nşr. Ali Sevim, Ankara 1968.
- Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, nşr. Şu'ayb el-Arnaût- Muhammed Nu'aym el-Arkûsî, XXVIII, Beyrut 1405/1984.
- Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmurî, Beyrut 1414/1994.